Pákásztanya
A magyar halászéletből II.

Pákásztanya ! A mai kor gyermeke hallja, olvassa e szót s legutjába Ős-Bihar lapályainak örege – de öreg legyen ám ! – nem fejti meg a maga volt, letűnt valósága szerint sohasem.

A pákász , az egykori bihari rétségnek, mocsárvilágának ura és őslakója eltűnt – elfogyott, mint elfogyott lecsapolás útján a rét, a mocsár.

Az egykori nádrengetegek, ingoványok, kutak, morotvák, goronczok, zsombékok helyén ma az eke túrja a tőzeges, kövér televényt; az eke vasa néha egyet zökken – beléütődött valami levert czövek, karó földalatti maradványába, talán a pákászkunyhó mesteroszlopába, mely azt a sátorszerű, csúcsos nádalkotmányt támasztotta. Itt-ott kitúrja az eke a karózatok egész sorait, melyek szépen kettősben, úgy egy derék macskajárónyira vonulnak egymás mellett, erre arra kanyarogva s a kanyarodások öbleiben lépésnyi közöket hagyva: ezek a csíkgátak vagy lábók maradványai. Kitúrja az eke a hozzá valót is: elfeketedett fűzfavessző fonadékok ezek, hasas, vagy tölcsérszerű alakzatokban. Ezek a csíkvarsák maradványai; akkor szolgáltak a csíkgát közeiben, a mikor a bihari urak Komádiba » csíkászni « jártak. Igaz, hogy ez a csíkászat titulus bibendi s minden egyéb volt, a mi a bihari dáridóhoz tartozott, csak csíkfogás nem. Ezt rábízták a pákászra, ki meg is felelt emberül. Mert a történeti igazság úgy kívánja, legyen ide írva, hogy azokon a dáridókon bor, kártya és czigány mellől nem hiányzott a csík – more consueto káposztalében főve; s az igazi bihari gyerek úgy ette meg, hogy meg sem mozdította állkapczáját, mert úgy kívánta az ősi virtus, hogy az egész csíkot azon rágatlan valójában csúsztassa le bárzsingján – akár a mai kor finnyás uraccsa az ostendei osztrigát.

A legszebb bihari nóta, a legvígabb adoma a komádi csíkászatokon termett; ott, a pákász tanya tájékán, a hol ma nem rikácsol többé a nádi veréb, nem költ káka tövén a rucza , nem fehérlik a nádsor alján a lábas kócsag, nem lengeti szárnyát a halászcsér , a lósirály, hanem hullámzó búzavetésből kikél a pacsirta madár, rezgő szárnycsapással emelkedik mind magasabbra, folyton hallatva dalát:

Dicső, dicső, dicső

Kikelet, kikelet,
Kivirít, kivirít,
A virág, a virág
Mind – – – –

azután merész kanyargással inkább zuhan, mint száll lefelé, eltűnik a vetésben, hogy megossza kicsiny éltepárjával a meleg fészek gondját –örömét.

A pákász-világ letűnt, a mióta a folyók gátak közé fogva hömpölyögnek tova. Árkolásokon kifolyt a rét, a mocsár, mint kiütött csapon a hordó vize, bora s a pákász, a nádas igazi gyermeke, a szárazra került, ott pedig elveszett.

A pákász talán utolsó alakja volt az igazi ősi magyarságnak ; hírmondója annak az életnek, a melyet a magyarság halászó törzsei, lehet, hogy egykoron a Kuku-Nor táján s bizonyosan a Kaszpi tenger halászó helyein folytattak; és örökre kár marad, hogy a magyarságnak akadt ugyan Kőrösi- Csomá-ja, Reguly-ja, kik messze tájakon ember erején túljáró küzdelmek árán is keresték az ősök nyomait, de nem akadt embere, a ki itthon kereste volna; aki leszállott volna a rétségek pákászához, hogy ellesse életmódját, mesterszavát, szerszámát s mesterfogásait; hogy egybevethesse a hagyományos történet állításaival s messze tájak népismeretének adataival.

A pákász szókincse elveszett örökre ; életmódjának, fogásainak halavány képét csak az Ecsedi láp némely embere őrizte meg ; de ez már nem a régi pákász, mert községhez tartozik, holott a régi, valódi pákász legfeljebb szított valamely községhez, egész életét, télen nyáron a rétségben töltötte ; sokról még az sem bizonyos, hogy keresztelték, élte párjával megeskették s harangszóval, papi áldással eltemették volna.

Még az a két legfőbb életszükség: a dohány és a puskapor sem igen hozta lakott helyre; szerezte a lápokon, mint ruházatát, kését, bográcsát s szerszámjának kevés vasát – mindenét, még a »rozsdását«, azt az egycsövű, megszegezett, megmadzagolt s mégis biztos puskáját is.

Adót nem fizetett; neve nem volt beírva megye, község, uraság lajstromába; nem volt jobbágya senkinek; pap nem szedte tőle a párbért , szóval a rétség szabad embere – még a nemes embernél is szabadabb volt.

Pedig élete nem folyt titokban; ismerte a környék gazdája, halásza, vadásza, messze vidék utazója; mert akkoriban, a mikor a pákászság virágzott, a csinált útnak híre-hamva sem volt; gyepről-gyepre hajtott a magyarság; kútgém volt a mérföldmutatója, csillag a vezetője s a mikor a rétséghez ért, akár száz szekérnyom vezetett abba.

Itt kezdődött a pákász birodalma, melynek úgyszólván minden fűszálát ismerte; itt volt hivatása a külső világgal szemben, mert egyedül ő volt a biztos kalauz utasnak, vadásznak, a nemes ember csótáros, fényes fogatának, a gyolcsos tót fedeles szekerének, sőt még annak az istenadta vándorló legénynek is.

S a reánk maradt hír azt mondja, hogy. a pákász talpig becsületes ember volt, ki sohasem élt azzal a hatalommal, a melyet rétség belsejében könnyű szerével s nyom nélkül gyakorolhatott volna; mert csak rajta múlt, hogy azt, a ki kalauzolására bízta magát, valami lápkútba, ingoványba elveszítse.

Egy kis dohányért, pár töltés porért, néhány szögért fáradságot nem ismerő készséges kalauz volt; ismerős gazdával, vadásszal szemben, csak úgy távolról érintgette apró szükségét, a mit a rétségből ki nem teremthetett; adott azután cserébe csíkot, csukát, rókabőrt, darutollat, vadkacsát, vadludat; megmondta a legjobb vadászó helyet.

A cseretárgyat mindig kéznél tartotta, hogy a vásárjáró mesterembertől beszerezhesse szükségeit.

Pénzzel nem igen bajlódott, – minek is!

A kit sorsa, útja, vállalkozása a lápok közé vitt, az nem lehetett el, nem boldogulhatott a pákász nélkül, mert a lápok, rétek állapota örökösen változott. Változtatta a földárjának föl- és leszállása; a folyók áradása, apadása, az esők járása; a pákász pedig ezeket mind ismerte. Jól tudta, hogy a tartós eső melyik részen lágyít, az áradás hol szakítja meg az ingó lápot, melyik része bírja az üres, melyik a megterhelt szekeret, a gyalogos, a lovas embert, az egyes marhát, a nagy falkát.

Nappal ezer jel szerint igazodott el; főképen a növények és nyílt vizek után. Jól tudta, hogy a nád, a sás, a gyékény, a páfrány milyen aljon terem: ismerte a nádüstököt , a cseretet , a róna vizet ; éles szeme meglátta a sűrű növényzet alján serkedező vízen a vízi lencsét, mely lápkútnak , mélységnek a takaró növényzet csalékony voltának a jele. Éjjel csillag után igazodott.

De a miben tökéletes mester volt, a miben senkisem tehetett túl rajta: az állatismerete volt.

Úgy, a mint a szúnyogok raja egy gomolyban játszadozott, alant járt, vagy a magasba tartott; a mint a rónavizen a vízi bogár partfelé vagy a parttól távol kergetődzött, czikázott; a mint a csíkbogár felkerekedett s a vízből szárnyra kelt, a csiga karón, nádon fölfelé mászott, vagy az alján maradt: ez neki mind áradás, apadás jele volt. A mint ez vagy amaz a madár szólt, keringett vagy alantjárt, a mint más hálóhelyre költözött, ide vagy oda rakta fészkét, a mint a nádi pók szövögette hálóját, a vízipatkány

, a
güzü
ásta lyukát: az mind időjárást jósolt.

A madár helyi mozgásából a közel jövőre jósolt; a madarak tavaszi, őszi vonulásából kiolvasta az évszakok időjárását.

Nem röpült fel madár, melyet meg ne nevezett volna; nem rakott fészket, hogy a pákász ne ismerte volna; a madár szokását, életmódját, mint minden állatét, a legapróbb részletig ismerte; szedte tojását, fiát; nem csoda, hogy akkor fogta el, a mikor épen akarta, vagy szüksége volt reája.

E mellett mindenkor halász is volt. A legapróbb részletig tudta a csík, a csuka, a kárász, a czompó, a bobály járását, szokását, ivóhelyét, megfekvését, felszállását, a fenéken való járását: fogott is a mennyi épen kellett.

Csúcsos nádkunyhóját a rétség és lápok belsejében »hegy«-re építette, inkább rárakta, hogy könnyen el is vihesse; emlékeztetett ez a nyári a finn »kótára«, mely azonban fenyőrudakból készül. A »hegy« nem hegy s nem domb, hanem a – lápi ember fogalma szerint – szilárd sziget, a melyen a mocsárfűz, a rekettye, néha az eltörpülő nyárfa, megvetheti gyökerét. A tűzhely a középen s csak a sík földön volt; fölötte függött a horgas szolgafa , mely a bográcsot tartotta; a gorczok táján a nád közé be volt szurkálva a kanál, az ár, kés, orsó, visszáló, fésű; köröskörül hevert a »czókmók« bunda, szűr; a lápi bocskor, az eleség s az ürgebőrbe rejtett borotva magasra volt akasztva; mert a lápi ember, a pákász mindig borotválta az állát.

Kívülről a kunyhó csúcsa táján feszült a rókabőr, néha nyúl vagy vadmacska; a kunyhó körül járkált, lubiczkolt a pákász »majorsága«, szelídített, pelyhes korában kiszedett vadrucza, vadlúd, néha egy-egy csonkaszárnyú daru, vagy kócsag is.

Csak a rangosabbja készített putrifélét, mely kissé be volt ásva a földbe – fal helyett; azután rá volt rakva a fedél, megföldelve a tövén környöskörül. Se ablak, se kémény; az ajtó fölött egy lyuk, a hol a betóduló szél s a kitóduló füst örök harczban állottak egymással.

Itt járt-kelt a feleség, itt született s cseperedett fel a pákász gyermke – a szabad természet szabad teremtménye.

A pákász főszerszámja háromféle volt: a »rozsdás«, a varsa és a tőr ; a mi pedig mindig vele volt, az a kaszúr , mellyel vágott, s a lápibot, a mellyel tapogatott; egy toldott-foldott lélekvesztő is ritkán hiányzott.

A »rozsdás« és a lélekvesztő, mint drága jószág, mert nehezen volt szerezhető, örökségbe járt.
A pákász sohasem volt jó lövő az igazi vadászember értelmében. Repülő madárral, futó vaddal nem boldogult; – hagyta repülni, futni kedve szerint, mert más volt az ő módja: ráadja magát a lesre. Kitanulta a madár járását, tartózkodását, hálóhelyét, jelesen pedig azt, hogy mikor jár seregesen s hová száll be. Mikor már kitudta, elővette a puskát s pákász módra

töltötte meg; egy fél marok por és egy marok vágott ólom jól lefojtva. Azután meghúzta magát a kellő helyen s bevárta a sereget; a mikor azután a rucza, a lúd százával, ezrével beszállott s jól összeverődött a tisztás tükrén, oda lőtt a pákász a legsűrűbbjébe. Olyat szólt az a lövés akár egy kölyökágyú s az is igaz, hogy rúgásától szikrát hányt a pákász szeme; de ott is fetrengett tíz-húsz vad, festette pirosra a vizet, míg tolla szerteröpült a levegőben, akárcsak párnát repesztett volna meg valaki. Egy ruczára, egy lúdra pákászember nem tüzelt sohasem: »sajnálta tőle a lövést«.

Rókával, vadmacskával, nyúllal sem tett különben ; – kileste járását, csapását, fekvő helyét s fektében eresztette reá a lövést; de ez a ritkább eset volt, mert inkább folyamodott a tőrhöz, mely a bőrt épségben hagyta s így értékét a szűcs szemében növelte.

A tőrnek egy igen érdekes fajtáját különben a ruczákra és ludakra is alkalmazta. Kileste a pontot, a hol a nádból a síkvízre ki s be szoktak járni, mert tudta, hogy ezek a madarak kivált költés idején s mikor fiókákat vezetnek, állandóan a vizek bizonyos táján tartózkodnak s mindig ugyanazon a helyen járnak ki a szabad vízre, úgy hogy a nád közt egy látható, keskeny csapás is marad. E csapásban a pákász – úgy arasznyi magasságban – egy erős nádszálat kötött keresztbe, erre pedig ráakasztotta a madzagtőrt, nagy nyílással, úgy hogy alsó kerületével két ujjnyira a víz alá ért ; a mint a rucza vagy lúd úszott, fejével átjutott, nyakával is, de már a hasa feszítette, tehát húzta is a madzagot s így összébb hozta a tőrt, a lába pedig úszó mozgása közben, épen csuklójával érte a tőrt, tehát horgosán húzott s így a tőr legalább is egy lábánál fogva ragadta meg a madarat.

Legszebb s legeredetibb ruczavadászatát télszakán űzte. Tudta a láp és rét helyeit, a melyek forrásosak voltak, azért be nem fagytak; s tudta, hogy kivált a tőkés rucza s azok a fajok is, a melyek északi tájakról hozzánk vonulnak, szintén járnak a nyílt helyekre. Ekkor összebeszélt pákásztársaival; nagy körben körülfogták a forrásos helyet s összébb nyomultak; útközben pedig pőrére vetkőztek! Kellő távolságra érve, egy füttyre, mind berohantak a vízbe. A ruczák a vízből nem bírtak nyomban fölemelkedni, mert térre van szükségök; erre volt építve a roham. A többit elvégezte a bot.

A halászati mesterfogásokban a pákász utolérhetetlen volt; úgyannyira, hogy még ásta is a halat; bármily csodásán hangozzék is, ismételve legyen mondva: ásta, kapával a föld alól. De vegyük sorba.

A pákász, a rétség és láp természeténél fogva, igazi őshalász volt: dolgozott a varsával, jelesen a csíkvarsával vagy kassal, a csukavarsával és a vejszével; s minthogy a nyílt vizekből a csuka sohasem hiányzott, nagyon valószínű, hogy ismerte a csapóhurkot is. Ez utóbbira határozott adatom nincsen, de föl merem tenni, mert a csapóhurok csukás helyeken ma is dívik s igazi ősszerszám.

A pákász jól tudta, hogy a csík gyakran felszáll, levegőt szippant, azt úgyszólván magán keresztül hajtja s huggyóján kiereszti; ott tehát, a hol nyílt vizek közelében ingóláp volt, t. i. növénytakaró, mely az embert elbírta s a mely alatt mélység tátongott – természetesen vízzel telve, ott a lápmetszővel kivágta a takarót, úgy hogy egy kútszerű nyílás keletkezett. A csíkok hamar odaszoktak s felszállottak egy kis levegőért. Ekkor a pákász dolga meg volt nyerve: a

csíkvarsát a szádjával lefelé fordítva beállította a »kutúba« s a felszálló csík belétévedt a bobállyal együtt.

Jól tudta a pákász azt is, hogy a csík akkor, a mikor a hóvizek, vagy nagy esőzések megdagasztották a rétet s lápot, ide-oda úszkál; ekkor rekesztésre fogta a pákász a dolgot, t. i. karókkal, hínárral, mindenféle giz-gazzal keskeny gátakat – csíkgátakat, lábót – rakott, hosszú sorban, itt-ott közöket hagyva, a melyekbe a csíkvarsát beszoríthatta s a hol a járócsíkot elfogta.

A csíkkas természetesen fűzvesszőből való volt; így a csukavarsa is, melynek mind a két végén volt szádja. A csukáról a pákász jól tudta, hogy az érszerű, keskeny vizeken ólálkodik, a hol a szembe jövő kis hal nem térhet ki előle; vagy a síkvíz szélein, hol észrevétlenül ronthat prédájára, tehát ide rakta a csukavarsát.

Tudhatta azt is a pákász, hogy a csuka »elfekszik«, t. i. közel a vízszínhez órákon át egy álló helyen veszteg áll s ekkor a csapóhurkot kerítette a nyakába.

A hol nyíltabb vizek összeértek, ott veréseket csinált, hálóvarsát állított kárászra, czompóra, vagy vejszét csinált mindenféle halra.

Télen kizárólag csíkászott, mert akkor a csík teljesen hatalmába volt adva. A pákász ilyenkor bátran járt-kelt a jég hátán s bárhol ütött léket, a hal odajött, hogy élő vízhez jusson; ekkor lékbe állította varsáit.

De meglepte néhanapján az aszály, a szárazság is. Az ingóláp megszilárdult, a kutu alászállott; iszapossá, végre sárossá vált; a káka, a sás eltörpült, járható lett a rét, a láp; utas, vadász a pákász tudománya nélkül is boldogult; sőt a vízivad is megfogyott.

Ilyen szűk időkben remekelt a pákász tudománya; nem fogott ki rajta még az »istencsapás« sem : vállára kapta az ásót s kiszállt a rétre.

Tudta jól, hogy a csík, a czompó, a kárász kemény halak ám, a melyek szükség esetén víz helyett a sárban is elélnek, s úgy, a mint az aszály halad, kuturól kutura hátrálnak, mindaddig, a míg valami földalatti kutura nem akadnak – rendesen a lápok legmélyebb pontján – a hol a százados aszálynak is megtörik az ő szárító hatalma.

Ezeket a helyeket a pákász már apja – dédapja révén tudta s ásni kezdett mindaddig, a míg a földalatti kutura nem bukkant; mire megkapta, »szüret« volt, mert ott ezernyi ezrével volt összebújva kivált a csík, a melyet épen ezért nevezett el az öreg Linné Cobitis fossilis-nek, azaz »ásott halnak«.

Mielőtt a letűnt pákászvilágtól végképen elbúcsúznánk, álljon itt még egy kép.

A pákászvilág idején az orvosi tudomány egy szentháromságnak hódolt: hashajtó, hánytató és vércsapolás. Az utolsónak révén érintkezett Aesculapius a pákásszal, mert a hova a köpülyözéssel, érvágással hozzá nem fért, oda rakta a pióczát; ez pedig a pákász

birodalmában termett.

Hogy mikor volt a pióczafogás ideje, ezt elmondta a pákász- család arczulatja; mert akkor férj, feleség s minden felkelhető népség térdig beállott a cseres vizébe; arcza feszült figyelmet árult el; volt ok reá: hogy megérezze rögtön a piócza csipését; vére árán szerezte – elhalványodott.

Sok utánjárással ennyit bírtam megmenteni letűnt korszak letűnt emberéről.

De a régi pákász ivadéka ős Bihar tájain még nem veszett ki merőben; csakhogy a haladó kor nagyot változtatott rajta. Ma csőszködés már az ő mestersége; törvény szerint van falubeli illetősége, törvény erejénél fogva be van írva az adózók lajstromába; szóval ma a törvény minden rendelkezéseinek alávetett, szigorúan ellenőrzött »állampolgár«.

Őseinek birodalma, a Csíkország, lába alól mindinkább s mindenfelé fogytán van, a mióta a rakonczátlan Kőrös vize gátak közé került. Bezzeg csíklakoma helyett a bihari urak ivadéka is a »menu«-re jutott; követte a haladásban a pákászt. El is énekelhetik közösen:

Hajh! be szép volt hajdanában
A csikászat fénykorában
Úri életem!

A kik újabb időben a »pákászról« írtak, azok már csak »állam polgári« formájával találkoztak.

Forrás: Természettudományi közlöny 19. évfolyam, 209. szám. 1887, 8-15.

http://epa.oszk.hu/02100/02181/00209/pdf/EPA02181_Termeszettudomanyi_kozlony_1887_008-015.pdf

This work is licensed under a Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu